

die an der Rhachis und deren Zweigen zerstreut sitzenden ziemlich langen, gegliederten im oberen Theil aus einer Reihe gelbbrauner Zellen bestehenden Drüsenhaare erwähnen, obschon diese nicht eben charakteristisch sind.

(Fortsetzung folgt)

A herbariumok történetéhez.

Zur Geschichte der Herbare.

Irta: **Alföldi Flatt Károly** (Budapest).

(Folytatás. — Fortsetzung.)

AMATUS említi — s ezt PULTENEY is közli a „Geschichte der Botanik... mit besonderer Rücksicht auf England“ 55—56-ik lapján — hogy a Ferrarában időző FALCONER-től *sok angol növényt kapott*. Hogyan lehetséges ez, ha FALCONER-nek a növényiszáritást csak itt Olaszországban, GHINI-től kellett elsajátítania?! Ez a tétel legdöntőbb bizonyítéka annak, hogy FALCONER a növényiszáritás művészetét magával Angliából hozta.

Általában nagy hiba volt MEYER-től a herbariumot oly dolognak feltüntetni, melyet előbb — mint akár a könyvnyomtatást — feltalálni kellett.

Rá jöhettek erre egymástól függetlenül is: angolok, olaszok, francziák és németek, a mint hogy rá is jöttek, a mit az a körülmény is bizonyít, hogy az első herbariumok egymástól távol eső, elszigetelt helyeken s az egymással való érintkezésnek kizárásával tűnnek fel; az egységes eljárást is nélkülözik az első herbariumok, mert pl. GIRAULT herbariumában a növények a papirosra fel vannak *varrva*, míg a többiek növényei *felra-*

AMATUS sagt — und dies erwähnt auch PULTENEY auf pp. 55—56 seiner „Geschichte der Botanik... mit besonderer Rücksicht auf England“ — dass er von dem in Ferrara weilenden FALCONER *viele englische Pflanzen bekam*. Wie konnte dies möglich sein, wenn FALCONER das Pflanzentrocknen erst hier in Italien von GHINI erlernt haben sollte?! Dieser Satz liefert den schlagendsten Beweis dafür, dass FALCONER die Kunst des Pflanzentrocknens mit sich aus England gebracht hat.

Im Allgemeinen war es ein grosser Fehler von MEYER, das Herbar als Etwas darzustellen, was — wie z. B. die Buchdruckerkunst — vorerst erfunden werden musste.

Es konnten ja Engländer, Italiener, Franzosen und Deutsche von einander unabhängig darauf kommen, wie sie auch thatsächlich darauf gekommen sind, was auch durch jenen Umstand bewiesen wird, dass die ersten Herbare an verschiedenen, von einander entfernt gelegenen, isolirten Orten und mit Ausschluss eines gegenseitigen Verkehrs auftauchen;

gasztvák s csupán BAUHIN G. növényei feküsznek *szabadon* a papíron. Teljes joggal írhatta tehát SAINT-LAGER: „Si MEYER avait eu connaissance de l'herbier de GIRAULT, il aurait été probablement moins prompt à attribuer à GHINI l'invention de l'art des herbiers.“¹⁹⁾ Az „Illustrazione del ducale erbario Estense del XVI secolo“ szerzői is elvetik MEYER nézetét — pedig az olaszoknak kedvez vele —, mert ezt mondják: „La nostra convinzione è che quell' Inglese (FALCONER) avrà avuto l'idea di raccogliere le sue piante entro fogli di carta.“²⁰⁾ TURNER herbariumáról — mint általában senki sem — ők sem tudtak semmit.

Mielőtt a XVI-ik századból ismeretes növénygyűjteményeknek rövid áttekintését nyújtánám, meg kell még emlékeznem a Zenobio PACINI-nak tulajdonított *Ektypa*-król, mert ezek határozottan a XVI-ik században készültek.

Ektypa (*plantarum*) néven olyan növény-lenyomatokat értünk, melyek magukról a préselve szárított s nyomdafestékkal bevont növényekről a könyvsajtó segítségével állítottak elő. A szakértelemmel és gonddal készült ektypák még

selbst das einheitliche Verfahren entbehren die ersten Herbare, denn z. B. in GIRAULT's Herbar sind die Pflanzen auf das Papier *genäht*, während die Pflanzen der Übrigen *aufgeklebt* sind, nur die Pflanzen C. BAUHIN's liegen *frei* auf dem Papier. Mit vollem Rechte konnte daher SAINT-LAGER schreiben: „Si MEYER avait eu connaissance de l'herbier de GIRAULT, il aurait été probablement moins prompt à attribuer à GHINI l'invention de l'art des herbiers.“¹⁹⁾ Selbst die Verfasser des „Illustrazione del ducale erbario Estense del XVI secolo“ verwerfen MEYER's Ansicht — wiewohl dieser damit die Italiener begünstigt, — denn sie sagen Folgendes: „La nostra convinzione è che quell' Inglese (FALCONER) avrà avuto l'idea di raccogliere le sue piante entro fogli di carta.“²⁰⁾ Von dem Herbar TURNER's — wissen sie wie überhaupt bisher Niemand — auch nichts.

Bevor ich einen kurzen Überblick der aus dem XVI. Jahrhundert bekannten Pflanzensammlungen gebe, muss ich noch von den, dem Zenobio PACINI zugeeigneten *Ektypen* Erwähnung machen, weil diese entschieden im XVI. Jahrhundert angefertigt worden sind.

Unter dem Namen *Ektypa* (*plantarum*) werden solche Pflanzen-Abdrücke verstanden, welche von den gepresst ge-

¹⁹⁾ SAINT LAGER: „Histoire des Herbiers.“ (1835.), p. 46.

²⁰⁾ J. CAMUS & O. PENZIG: „Illustrazione del ducale erbario Estense del XVI. secolo.“ (1885.), p. 12.

legparányibb részleteikben is természetű, tökéletes lenyomatokat adnak s e tekintetben velük semmiféle rajz vagy metszet sem versenyezhet.

A Zenobio PACINI-nak tulajdonított Ektypa-gyűjteményt (*Ektypa plantarum*) PRITZEL G. A. írta le a „Thesaurus literaturae botanicae“ első („1851“-iki) kiadásában 7695 szám alatt, melyből adjuk a következőket:

A ROEMER báró könyvtárában őrzött széles, nagyfolio-alakú s bőrkötésű könyv a hátán ezt a felírást viseli: „*Icon. plant. origin.*“ A könyvben először 20 levél következik, melyeknek csak egyiken van egy növény (*Salvia pratensis*) ektypálva s színezve. A papir régi nürnbergi papir-jegyet (város-czímer) visel, s csak a bekötés alkalmával került a tulajdonképeni gyűjteményhez. Az ezután következő levélen ez áll: „Sym Johannis Oberndorfferij M. D.“²¹⁾, mely alatt más kéztől eredő rövid latin utasítás van az ektypák készítéséről. OBERNDORFFER kézírása az 1580—1600 időközre vall. E levél hátsó oldalán egy színezett kézi rajz látható, mely egy ágat két almával ábrázol. A következő levél szabad kézzel rajzolt s színezett *Iris*-t tüntet fel. A most következő levél hátsó oldalát a XVI-ik század ízlésének megfelelő gaz-

trockneten und mit Buchdruckerfarbe geschwärzten Pflanzen selbst, mittelst Buchdruckerpresse hergestellt werden. Die mit Fachkenntniss und Sorgfalt verfertigten Ektypen liefern — selbst in den winzigsten Details — naturgetreue, vollkommene Abdrücke, so, dass in dieser Hinsicht keine Zeichnung oder Stich mit denselben verglichen werden kann.

Die dem Zenobio PACINI zugeeigneten Ektypen-Sammlung (*Ektypa plantarum*) hat G. A. PRITZEL in der ersten Ausgabe („1851“ seines „Thesaurus literaturae botanicae“ sub No. 7695 beschrieben, aus welcher Beschreibung wir das Folgende mittheilen:

Das in der Bibliothek des Freiherrn v. ROEMER bewahrte breit-gross-folio-förmige und in Leder gebundene Buch „trägt auf dem Rücken die Bezeichnung: „*Icon. plant. origin.*“ Im Bande selbst kommen zuerst 20 Blatt Papier, auf deren einem nur *Salvia pratensis* ektypiert und colorirt ist. Das Papier hat ein altes Nürnberger Papierzeichen (Stadtappen) und ist beim Binden erst der Sammlung hinzugefügt worden. — Dann kommt ein Blatt, auf dem steht: „Sym Johannis Oberndorfferij M. D.“²¹⁾ darunter eine ganz kurze lateinische Anweisung zur Fertigung der Abdrücke von einer andern Hand. Die Handschrift OBERNDORFFER's deutet auf 1580—1600. Auf der Rück-

²¹⁾ OBERNDORFFER János szerzője a „Hortus medicus Ratisbonensis“-nek, mely 1621-ben Regensburgban jelent meg.

²²⁾ Johann OBERNDORFFER ist der Verfasser des „Hortus medicus Ratisbonensis“, welcher 1621 in Regensburg erschienen ist.

dag arabeszk-szegély díszíti, melynek középső kerek pajzsában ez a felirat olvasható:

„ZENOBIVS—PACINVS. FLNS FACIEBAT.“ A rövidített szó talán „Fluminensis“-t jelent. Vajjon ez a PACINUS csak magát az arabeszk-rajzot, vagy az egész ektypa-gyűjteményt készítette-e, bizonytalan. Most 159 folián a színezett növénylenyomatok következnek; a folió *mindkét* oldala tartalmaz egy-egy ektypát s a felső jobb sarkán számozva van. E lenyomatok az olasz flórából vett, többnyire orvosi növényeket ábrázolnak, s a növények alatt akkor divó latin elnevezéseik olvashatók.

PRITZEL az idézett „The-saurus“ egy másik helyén (p. 379.) ezen ektypák mellé kérdő-jellel ezt az évszámot csatolja: „1517?“ Ez a feltevés minden alapot nélkülöz és nem helyes. Az ektypák eszméje a *szárított növény-gyűjtemények eszméjéből* fejlődött, nem pedig megfordítva.

Az a gondolat: „Mily hasznos dologra lehetne a szárított növényeket felhasználni?“ szülte az ektypákat; itt a *sokszorosítás* a főfontosságú, míg a szárított növény-gyűjtemény önmagában mindig csak *egyetlen* példány.

seite dieses Blattes aus freier Hand gezeichnet und gemalt ein Zweig mit zwei Aepfeln; dann folgt ein Blatt mit einer freigezeichneten colorirten *Iris*. Hierauf kommt ein Blatt, dessen *Rückseite* ganz von einer in Sepia ausgeführten grossen reichen Arabeske mit Figuren im Style des 16. Jahrhunderts, ausgefüllt ist; in deren Mitte ein runder Schild mit der Inschrift:

„ZENOBIVS — PACINVS. FLNS FACIEBAT.“ Das abbrevirte Wort vielleicht Fluminensis andeutend? Ob der Mann übrigens nur das Blatt mit der Arabeske, oder die ganze Ektypen-Sammlung machte, bleibt ungewiss. Dann folgen sofort die Blätter mit den colorirten Pflanzenabdrücken, oben in der rechten Ecke jedes Folium beziffert. Das letzte Folium ist 159 und jedes trägt auf *beiden* Seiten eine Ektype. Es sind meist officinelle und der italienischen Flora angehörige Pflanzen, jede mit dem lateinischen Namen jener Zeit unterzeichnet.“

PRITZEL setzt auf einer anderen Stelle des citirten „The-saurus“ (p. 379.) neben diese Ektypen mit Fragezeichen begleitet folgende Jahreszahl: „1517?“ Diese Vermuthung entbehrt jedweden Grundes und ist völlig unrichtig. Die Idee der Ektypen ist *aus der Idee der getrockneten Pflanzensammlungen* entsprungen und nicht umgekehrt.

Der Gedanke: Auf welche nützlichen Dinge könnte man die getrockneten Pflanzen verwenden?“ gebahr die Ektypen. Die Hauptsache ist hier die

Ez a felfogás helyezi az ektypákat a *régi* herbariumok (képes füveskönyvek) és *modern* herbariumok (száritott növénygyűjtemények) közé s tagadhatatlan, hogy mindkettőnek előnyeit egyesítik magukban.

A PACINI-féle ektypa-gyűjtemény a legrégibb, melyet ismerünk s keletkezése a XVI-ik század utolsó negyedébe tehető. Utánzásra csak jó másfél század múltán talált, de ekkor nagy divatra kapott. KNIPHOF, HECKER, LUDWIG, JUNGHANNS s főleg HOPPE ektypái²²⁾ nagy feltűnést keltettek. Most már ritkábban alkalmazzák.

A XVI-ik századból mai napig ismert herbariumok felsorolásánál nagyon rövid lehetek, mert ezeket könnyen hozzáférhető folyóiratokban vagy önálló művekben és brosurákban egyenként már jól és behatóan ismertették s csupán némely oly megjegyzésekre szorítkozom, melyek tárgyatkat eddig nem ismert oldaláról világosítják meg.

1—3. TURNER, FALCONER és MORGAN már elveszett herbariumaik után a száritott növény-gyűjtemények legimpozán-

Vervielfältigung, wogegen eine getrocknete Pflanzensammlung für sich immerhin nur ein *einziges* Exemplar ist.

Diese Auffassung stellt die Ektypen zwischen den *alten* „Herbarien“ (mit Abbildungen versehenen Kräuterbücher) und den *modernen* Herbare (getrockneten Pflanzensammlungen) und es ist unlängbar, dass sie die Vortheile Beider in sich vereinigen.

Die PACINISCHE Ektypen-Sammlung ist die aller älteste die wir kennen, und ihre Entstehung kann auf das letzte Viertel des XVI. Jahrhunderts gesetzt werden. Eine Nachahmung fand sie erst nach gute anderthalb Jahrhunderte, aber zu dieser Zeit gerieth sie sehr in Mode. Die Ektypen des KNIPHOF, HECKER, LUDWIG, JUNGHANNS und insbesondere die des HOPPE erweckten grosses Aufsehen²²⁾. Derzeit werden sie schon seltener angewendet.

Bei der Aufzählung der aus dem XVI. Jahrhunderte bekannten Herbare kann ich mich schon kürzer fassen, da diese in leicht zugänglichen Zeitschriften sowie in selbstständigen Werken und Broschüren einzeln schon eingehend beschrieben worden sind, und beschränke mich hier nur auf einige Bemerkungen, welche unseren Gegenstand von einer bisher noch nicht gekannten Seite beleuchten.

1—3. Nach den bereits ver-

²²⁾ „Ectypa plantarum Ratisbonensium“ 1787—1793 et „Ectypa plantarum selectarum.“ 1796.

sabb s máig is őrzött legrégebb emléke közetkezik, s ez

4 Ulysses ALDROVANDI herbariuma, melyet szerzője végrendeletében Bologna városának hagyományozott s jelenleg az ottani botanikus kert könyvtárában van elhelyezve. JO. ANTONIUS BUMALDUS (mely anagramm alatt OVIDIUS MONTALBANUS rejtőzködik) „Bibliotheca botanica, seu herbaristarum scriptorum promota Synodia“ etc. című művében (megjelent először Bolognában 1657, — azután Hagae Comitum 1740, ez utóbbi kiadás 26- [ALDROVANDI] és 38-ik [MONTALBANUS] lapján) röviden megemlékezik ALDROVANDI gyűjteményeiről, melyeknek első custos-a is ő (MONTALBANUS) volt, s a herbariumot így említi: „Index plantarum omnium quas in 16 voluminibus diversis temporibus exsiccatas agglutinavit.“

ALDROVANDI herbariuma — maig is jó állapotban 17 folio kötetből áll s 4378 lapon 5065 növényt tartalmaz. SAINT-LAGER a „Histoire des herbiers“ ezimű művében (pp 30—45.) behatón ismerteti, s az egyes köteteknek folioszámaikat, valamint kezdő és befejező növényeinek neveit is közli. A herbarium keletkezési idejét SAINT-LAGER — megjőző érvelései alapján — 1554-re teszi (p. 31, et adnot). Erről e herbariumról nyilatkozott láttatlanban oly kicsinylőleg MEYER s nevezte „mehr

loren gegangenen Herbaren TURNER's FALCONER's und MORGAN's folgt das allerimpopanteste, bis auf unsere Zeiten wohl bewahrte. allerälteste Denkmal der getrockneten Pflanzensammlungen, und dies ist

4. das Herbar des Ulysses ALDROVANDI, welches sein Verfasser testamentarisch der Stadt Bologna vermacht hat, und welches derzeit in der Bibliothek des dortigen botanischen Gartens unterbracht ist. JO. ANTONIUS BUMALDUS (unter welches Anagramm sich OVIDIUS MONTALBANUS verbarg,) liefert in seinem „Bibliotheca botanica, seu herbaristarum scriptorum promota Synodia“ etc. betitelten Werke (erschienen zuerst in Bologna 1657, — dann in Hagae-Comitum 1740, hier auf den 26-ten [ALDROVANDI] u. 38-ten [MONTALBANUS] Seiten) eine kurze Beschreibung der Sammlungen des ALDROVANDI, deren erster Custos auch er (MONTALBANUS) gewesen, und erwähnt das Herbar folgendermaassen: „Index plantarum omnium quas in 16 voluminibus diversis temporibus exsiccatas agglutinavit.“

Das Herbar des ALDROVANDI — auch noch heute in gutem Zustande, — besteht aus 17 Foliobände und enthält auf 4378 Seiten 5065 Pflanzen. SAINT-LAGER beschreibt dasselbe in seinem Werke: „Histoire des herbiers“ (pp. 30—45) eingehend und bezeichnet auch die Folio-nummern der einzelnen Bände, sowie auch die Namen der Anfangs- und Schluss-Pflanzen.

eine sogenannte Curiositäten-Sammlung“-nak, melyet csupán régisége s szerzőjének tekintélye tesz némiképen becselessé.²³⁾

ALDROVANDI herbariumát a francia köztársaság kiküldöttjeinek 1796. július 5-én hozott határozatából Párisba szállították, s csak a bécsi béke után (1815.) került vissza Bolognába, a hol azóta a botanikus kert könyvtárában őrzik.

5. Jean GIRAULT lyoni chirurgus herbariuma egy kötetben 313 szárított növényt tartalmaz, melyek összesen 77 lapra fel vannak varrva. E gyűjteményt 1721-ben BOISSIER ajándékozta JUSSIEU Antalnak s jelenleg Párisban a „Muséum d'histoire naturelle“ őrzí; mellékelve van hozzá GIRAULT J.-nak itt közölt kézírata, melyből a herbarium kora is kitűnik:

„Crainte de Dieu.

Ce présent livre a été commencé par moi Jehan GIRAULT, ce 6 jour d'aoust 1558, étant pour lors prieur des étudiants en chirurgie, sous monsieur Jehan CANAPPE, régent de la Faculté de médecine de Paris, lecteur aux chirurgiens de Lyon.

Eris mihi magnus Apollo.
GIRAULT.“

LAINTAGER-S setzt die Entstehungszeit dieses Herbars — auf Grund überzeugender Argumente — auf das Jahr 1554 (p. 31 et adnot.). Von diesem Herbar äusserte sich MEYER — ohne es je gesehen zu haben — so geringschätzend, und nannte es „mehr eine sogenannte Curiositäten-Sammlung,“ welches nur durch ihr *Alterthum* und durch das Ansehen ihres Verfassers einigermaassen werthvoll erscheint.²³⁾

ALDROVANDI's Herbar wurde infolge eines Decret's ddo 5. Jul. 1796 der Commission der französischen Republik nach Paris geliefert, und nur nach der wiener Friede (1815.) gerieth es zurück nach Bologna, wo es seitdem in der Bibliothek des botanischen Gartens bewahrt wird.

5. Das Herbar des Lyoner Chirurgen Jean GIRAULT enthält in einem einzigen Bande 313 getrocknete Pflanzen, welche insgesamt auf 77 Seiten aufgenäht sind. Dieses Herbar hat BOISSIER im Jahre 1721 dem Antoine de JUSSIEU geschenkt und wird gegenwärtig durch das „Muséum d'histoire naturelle“ in Paris bewahrt; beigelegt ist dazu J. GIRAULT's hier mitgetheilte Handschrift, aus welcher auch das Alter des Herbars ersichtlich ist:

„Crainte de Dieu.

Ce présent livre a été commencé par moi Jehan GIRAULT, ce 6 jour d' aoust 1558, étant pour lors prieur des étudiants en chirurgie, sous monsieur

²³⁾ E MEYER: Geschichte der Botanik. IV. (1857.), pp. 269—270.

A nehezen olvasható aláírást JUSSIEU „*Greault*“-nak olvasva s ezt a kéziratra is feljegyezte, minél fogva a növényhistorikusok, a kik e herbariumról megemlékeztek, egész a legújabb időkig ezen a néven ismertették, mignem BONNET és SAINT-LAGER beható vizsgálatai kétségtelenül megállapították, hogy a helyes név: „GIRAULT“ A gyűjtemény táblájának egyik lapján igen olvasható egykorú írással ez a bejegyzés található: „François GIRAULT bon garçon.“ SAINT-LAGER igen részletesen ismerteti ezt a herbariumot²⁴⁾ s a benne foglalt összes növényeknek teljes lisztáját is közli, a GIRAULT-féle s a mai modern elnevezésekkel együtt. Helyesen jegyzi meg SAINT-LAGER: „le jeune Lyonnais Jean GIRAULT, „pour lors prieur des étudiants en chirurgie sous Monsieur CANAPPE,“ ait pu composer un herbier, en 1558, sans avoir reçu les leçons de Monsieur Luca GHINI, directeur du jardin botanique de Pise, mais seulement après avoir assisté à celles de Monsieur Jacques DALÉCHAMPS, lecteur de médecine à la Faculté de Lyon.“²⁵⁾

(Polytatása következik)

Jehan CANAPPE, régent de la Faculté de médecine de Paris, lecteur aux chirurgiens de Lyon.

Eris mihi magnus Apollo.

GIRAULT.“

Die nur schwer leserliche Unterschrift hat JUSSIEU für „*Greault*“ gelesen, was er auch am Manuscript notirte, wesshalb die Pflanzenhistoriker, welche dieses Herbar erwähnen, dasselbe bis zur jüngsten Zeit unter obigem Namen anführen, bis endlich die eingehenden Forschungen BONNET's und SAINT-LAGER's ausser Zweifel stellten, dass der richtige Name „GIRAULT“ sei. Auf einer Seite des Deckels der Sammlung befindet sich mit sehr gut lesbarer, gleichzeitiger Schrift folgende Aufzeichnung: „François GIRAULT bon garçon.“ SAINT-LAGER beschreibt dieses Herbar sehr ausführlich²⁴⁾ und gibt ein vollständiges Verzeichniss der darin befindlichen Pflanzen u. z. sowohl mit den GIRAULT'schen als auch mit den heutzutage modernen Benennungen. Ganz richtig ist die Bemerkung SAINT-LAGER's: „... le jeune Lyonnais Jean GIRAULT „pour lors prieur des étudiants en chirurgie sous Monsieur CANAPPE,“ ait pu composer un herbier, en 1558, sans avoir reçu les leçons de Monsieur Luca GHINI, directeur du jardin botanique de Pise, mais seulement après avoir assisté à celles de Monsieur Jacques DALÉCHAMPS, lecteur de médecine à la Faculté de Lyon.“²⁵⁾

(Fortsetzung folgt.)

²⁴⁾ SAINT-LAGER: Histoire des Herbiers. (1885.), pp. 45—66.

²⁵⁾ SAINT-LAGER: Histoire des Herbiers. (1885.), pp. 49—50.

ZOBODAT - www.zobodat.at

Zoologisch-Botanische Datenbank/Zoological-Botanical Database

Digitale Literatur/Digital Literature

Zeitschrift/Journal: [Ungarische Botanische Blätter](#)

Jahr/Year: 1902

Band/Volume: [1](#)

Autor(en)/Author(s): Flatt-Alföldi Karl [Károly] von

Artikel/Article: [Zur Geschichte der Herbare \(Fortsetzung\) 178-185](#)